

VÄRIÄ
PERHEHOITON

**Sateenkaariperhe sijaisvanhempien
ennakkovalmennuksessa**

Mitä on hyvä huomioida valmennuksessa, kun mukana on sateenkaariperhe

Samaan aikaan kun perheiden määrä on lähtenyt Suomessa laskuun, on perheiden monimuotoisuus lisääntynyt. Isän ja äidin muodostaman ydinperheen rinnalla on joukko erilaisia perheitä – kuten sateenkaariperheitä. Sateenkaariperheellä tarkoitetaan lapsiperhettä, jossa yksi tai useampi vanhempi kuuluu seksuaali- ja/ tai sukupuolivähemmistöön. Sateenkaariperheiden toimimiselle perhehoitajina ei ole lainsäädännöllisiä esteitä. Sen sijaan lainsäädäntö edellyttää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta kaikkien yhteiskunnan palveluiden parissa sekä kieltää syrjinnän sukupuolen tai minkään henkilön ominaisuuden perusteella. Tämä koskee myös perhehoitoa ja perheiden valintaa valmennukseen. Viranomaisilla on erityinen velvoite edistää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta, mikä tarkoittaa, että ammattieettisesti kestävässä työssä tulee tunnistaa syrjivät käytännöt sekä toimia aktiivisesti epäkohtien muuttamiseksi ja syrjivien käytäntöjen kehittämiseksi. Perheiden monimuotoisuuden huomiointi perhehoidon prosessin eri vaiheissa edistää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta sekä erilaisten perheiden mahdollisuutta ryhtyä sijaisperheeksi. Jo rekrytointivaiheessa on hyvä kiinnittää huomiota esimerkiksi kuviin ja kieleen, jotta viestintä tavoittaisi kaikenlaisia perheitä.

Valmennuksen suunnittelu

- Tiedosta omat arvosi, asenteesi ja motiivisi. Ne vaikuttavat arkipäiväiseen toimintaan ja näkyvät toisten ihmisten kohtaamisessa. Niiden tiedostaminen auttaa ymmärtämään omaa suhtautumista ja asennoitumista toisiin. Ammatillisuuteen kuuluu, ettei henkilökohtaiset näkemykset vaikuta perheiden kohtaamiseen ja kaikki perheet voivat kokea tulevansa hyväksytyiksi sellaisena kuin ovat.
- Tunnista oletuksesi. Meillä jokaisella on oletuksia, jotka ohjaavat toimintaamme automaattisesti, osin jopa tiedostamattomasti. Teemme arjessa jatkuvasti oletuksia ja on tärkeä tiedostaa kuinka heteronormatiivisia oletuksemme ovat. On yleistä, että oletamme ihmisen seksuaalisen suuntautumisen hetero-oletuksen ja sukupuolen kaksijakoisen sukupuolioletuksen mukaisesti. Oletukset ja normit hallitsevat myös mielikuviamme perheestä ja vanhemmuudesta.
- Ylläpidä osaamistasi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä. Riittävä tieto tuo varmuutta kohdata perheiden monimuotoisuutta. Valmentajan vastuulla on hankkia ennakkoon riittävästi tietoa ja neuvoja, jotta valmiudet kohdata monimuotoisia perheitä ovat riittävät, eikä sijaisvanhemmuutta harkitseva sateenkaariperhe joudu perehdyttäjän rooliin ja vastuuseen ammatillisen osaamisen lisäämisestä.
- Tutustu ennakkoon ryhmätehtäviin ja sovelta tarvittaessa, jotta tehtävänanto huomioi kaikkien osallistumismahdollisuuden.
- Mieti valmiiksi erilaisia tapoja muodostaa ryhmiä ryhmätehtäviin, jos ryhmässä on samaa sukupuolta olevia pareja tai sukupuolen monimuotoisuutta. Ryhmäjaon voi tehdä isä-äiti tai mies-nainen -jaotteluiden sijaan esimerkiksi pöytäryhmittäin, ”ottamalla lukua” tai sen mukaan kumpi vanhemmista olisi jäämässä kotiin sijoitettavan lapsen kanssa., jos heistä tulee sijaisvanhempia.
- Sateenkaariperheiden kohtaamiseen ei kuitenkaan yleensä tarvita erityistaitoja, vaan ammatillisen kohtaamisen perusasiat riittävät. Tärkeintä on antaa tilaisuus tulla kuulluksi ja hyväksytyksi.

1. **Kysy, kuuntele ja keskustele.** Huomioi sensitiivisyys, mutta puhu rohkeasti myös seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta.
2. **Kunnioita itsemäärittelyä.** Esim. anna osallistujien kertoa mitä vanhemmuusnimikkeitä heistä käytetään.
3. **Yksilöllisyys - vältä yleistyksiä.** Kun on tavannut yhden sateenkaari-perheen, on tavannut vain yhdenlaisen sateenkaari-perheen.
4. **Hahmota kokonaisuus** – kiinnitetäänhän huomio oikeaan asiaan? Ole kiinnostunut, mutta älä utele!

Turvallinen ilmapiiri

- Käytä sensitiivisiä ja moninaisuuden huomioivia kieltä ja kuvia
- Huomioi yhteistyösopimuksissa kaikkien perheiden kunnioittaminen ja perheiden erilaisuuden arvostaminen sekä jokaisen perheen oikeus yksityisyyteen (sateenkaari-perheen ei tarvitse erikseen kertoa perhemuodostaan).
- Toimi itse esimerkkinä - yhdenvertaisuutta edistäen ja kaikkia arvostaen
- Puutu syrjintään ja epäasialliseen käytökseen

Sensitiivisyys ja moninaisuuden huomiointi kielessä ja kuvissa edistää turvallisen ilmapiirin syntymistä. Kun valmentajana haluaa kehittyä sensitiivisyydessä, voi etukäteen miettiä, millaista kieltä valmentajana käyttää – niin lomakkeissa kuin puheessa. Onko sukupuolivaihtoehtoja vain kaksi vai tunnustetaanko sukupuolten moninaisuus? Puhutaanko isästä ja äidistä vai vanhemmista tai miehestä ja vaimosta vai puolisoista? Kuinka huomioidaan yksin valmennukseen tuleva? Kieli ja puhetapamme on jo lapsuudessa opittua ja osin automaattista, joten on hyvä kiinnittää huomiota omiin sanavalintoihin – käytäkö termejä ja käsitteitä, jotka sulkevat jotain ja joitain ulos vai sisällyttävät ihmisten ja perheiden monimuotoisuuden? Ryhmätapaamisilla on tärkeä, että jokainen osallistuja voi kokea kuuluvansa mukaan ja valmentajan puhuttelevan myös häntä.

Valmennuksessa käytettäviä kuvia kannattaa tarkastella moninaisuuden näkökulmasta – vahvistaako käytetyt kuvat yhteiskunnan tiukkaa kaksijakoista sukupuolikäsitystä ja stereotyyppisiä sukupuolirooleja, vai antaa tilaa ihmisten moninaisuudelle? Todellisuudessa naispuoliset vanhemmat eivät tarjoa keskenään samanlaista vanhemmuutta ja miespuoliset vanhemmat keskenään samanlaista vanhemmuutta, vaan vanhemmuuteen vaikuttaa moni muu asia sukupuolen lisäksi. Jotkut äidit ovat kiinnostuneita pallopelien tai mopon korjaamisen opettamisesta lapsilleen ja jotkut isät osaavat auttaa lastaan virkkaamisen tai leipomisen opettelussa.

Valmentajien on hyvä pohtia, miten he itse edistävät ryhmätapaamisissa arvostusta ja kunnioittavaa suhtautumista kaikkia osallistujia kohtaan. Jo moninaisuuden näkyväksi tekeminen puheessa ja kuvissa normalisoi perheiden monimuotoisuutta korostamatta kuitenkaan osallistujaperheiden eroja. Valmennuksen aikana mahdollisia esiin nousevia ennakkoluuloja on hyvä nostaa keskusteluun ja käsitellä rakentavasti. Tällä edistetään myös tulevien sijaisvanhempien valmiutta kohdata ihmisten erilaisuutta kunnioittavasti ja tehdä yhteistyötä monenlaisissa tilanteissa, monenlaisten ihmisten ja perheiden kanssa. Valmentajana on kuitenkin tärkeä huomioida ja puuttua, jos ryhmätapaamisilla tai niiden yhteydessä esiintyy asiattomia kommentteja tai joidenkin osallistujien ulkopuolelle jättämistä. Selkeä syrjintä vaatii aina aktiivisen puuttumisen.

Perhekohtaiset tapaamiset

Vanhempien sukupuolella, sukupuolen ilmaisulla tai seksuaalisella suuntautumisella ei ole merkitystä valmiuksiin toimia vanhempana, vaan vanhemman ominaisuudet kasvattajana ja hoivaajana määrittävät vanhemman omasta kehityshistoriasta, kokemuksista sekä persoonasta ja kasvatuksen päämäärästä. Sateenkaariperheissä eletään hyvin tavallista lapsiperheen arkea ja sateenkaarivanhempi voi olla joustava, suvaitseväinen, vanhanaikainen, suojeleva, tiukkapipoinen, hellä, ankara, tukeva, urheilullinen, epävarma, hassutteleva... Aivan kuten kuka tahansa vanhempi.

Sateenkaariperheen arvioinnissa, kuten muidenkin perheiden kohdalla, on tarkasteltava vanhemmuutta ja viittä sijaisvanhemman valmiutta – pystyykö sijaisperhe tarjoamaan lapselle turvalliset ihmissuhteet ja kasvuympäristön. Arvioinnin kohteena ovat aina osallistujan valmiudet, eikä osallistuja ihmisenä. Perhekohtaisilla tapaamisilla on kuitenkin syytä puhua myös sateenkaarevuudesta ja sen vaikutuksista vanhemmuuteen ja perhe-elämään, sillä perheet elävät heteronormatiivisessa yhteiskunnassa ja kohtaavat erilaisia asenteita ja ennakkoluuloja arjessaan. Sijaisvanhemmilla on tärkeä olla valmiutta käsitellä itseensä liittyviä oletuksia ja kielteisiäkin tunteita, sekä suojella lasta ympäristön aiheuttamalta kiusaamiselta. Tavoitteena on pohtia seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuolen moninaisuuteen liittyviä asioita sijaisvanhempien valmiuksien kautta ja siinä määrin kuin ne kunkin perheen kohdalla on tarkoituksenmukaisia. Teemaa voi lähestyä esim. yksilökohtaisista tehtävistä tehtyjen havaintojen pohjalta tai alla olevien kysymysesimerkkien avulla.

1. Suojella ja hoivata lasta

- Miten sateenkaariperheellisyys on vaikuttanut omaan vanhemmuuteen? / Miten uskoo sateenkaariperheellisuuden vaikuttavan vanhemmuuteen?
- Mitä voimavaroja sateenkaariperheellisyys voi tuoda?
- Onko kokenut ennakkoluuloja tai syrjintää? Miten on käsitellyt kielteisiä kokemuksia ja niistä nousevia tunteita? Mikä siinä on ollut helppoa ja mikä vaikeaa? Jos ei ole kokenut ja huomannut sellaista, mistä se kenties johtuu? Onko se hyvä vai huono asia? Jos kokemuksia on runsaasti, voi kysyä saman asian.
- Miten suhtautuu, jos lasta kiusataan perhemuodon vuoksi? Miten käsittelee omia tunteita, kun sijoitettu lapsi kohtaa sijaisperheen tai vanhempiansa kyseenalaistamista perhemuodon vuoksi? Kuinka pitää lapsinäkökulma keskiössä ilman että omat tunteet ja tarpeet veisivät lapselta tilaa?
- Miten arjessa, harrastuksissa tai muussa elämässä näkyy hakijoiden seksuaali- ja/ tai sukupuolivähemmistöön kuuluminen? Osallistuuko aktiivisesti sateenkaariperheille suunnattuihin vertaistuellisiin toimintoihin, joissa sijaisperhe voi tehdä itsensä ja perheensä näkyväksi turvallisessa vertaisuuteen liittyvässä toiminnassa? Tai osallistuuko esimerkiksi sateenkaariväen Pride-tapahtumiin, joissa sijaisperhe tekee näkyväksi itsensä ja perheensä julkisessa tilassa? Mitä merkitystä sijoitetun lapsen kannalta osallistumisella tai osallistumattomuudella voi olla?

2. Tukea lapsen yksilöllistä kehitystä

- Sijaisvanhemman oman minäkuvan merkitys toimimiseen kasvattajana: kauan on ollut avoimesti homo/trans? Oliko asiasta kertominen helppoa vai vaikeaa? Kuinka lähipiiri suhtautui asiaan? Voiko olla kaikkialla avoimesti oma itsensä vai onko tilanteita, joissa ei voi kertoa esim. perheestään avoimesti?
- Mitä voimavaroja vähemmistöön kuulumisesta voi olla suhteessa lapsen erityisyyteen ja asemaan sijoitettuna?
- Kuinka helppoa on keskustella lapsen kanssa omasta seksuaalisesta suuntautumisesta tai sukupuolen moninaisuudesta? Miten ottaa vastaan lapsen kielteiset ajatukset tai vanhemmuuden kyseenalaistaminen sateenkaarevuuden vuoksi?

- Miltä tuntuu ajatus, että lapsen kautta joutuu uudestaan ja uudestaan ”kaapista ulos”- tilanteeseen, jossa joutuu korjaamaan oletettua puolison sukupuolta tai selettämään perhemuotoa? esim. lapsen harrastuksissa, kavereiden vanhemmille, yhteistyöverkostoissa?
- Miten ilmaisee parisuhteessa kiintymystä ja hellyyttä? Onko helppo osoittaa hellyyttä tilanteissa, joissa on mukana muita ihmisiä? Mikä merkitys aikuisten kiintymyksen ja hellyyden osoituksilla tai niiden puuttumisella on lapsen kehitykselle? Kun aikuiset ovat sinut oman seksuaalisuutensa ja kehonsa osalta, vaikuttaa se positiivisesti siihen, miten lapset näkevät vanhempien ilmaisevan toisillensa fyysiset ja emotionaaliset tarpeensa (esim. halailu, pussailu, kädestä pitäminen, puheet kumppanille/kumppanista kotona lapsen aikana ja kodin ulkopuolella)
- Miten yksin sijaisvanhempana toimiva käsittelee omaa seksuaalista suuntautumistaan, joka ei välttämättä tule esille itsellisen henkilön arjessa? Miten suhtautuu lapsen ja lapsen läheisten hetero-oletukseen ja kysymyksiin seurustelusta ja parisuhteesta?

3. Tukea lapsen suhteita vanhempiin ja muihin lapselle tärkeisiin ihmisiin

- Miten suhtautuu syntymävanhempien mahdollisiin ennakkoluuloihin tai kielteisiin asenteisiin? Kuinka käsittelee asiaa? Miten yrittää ratkaista tilannetta? Mikä voisi auttaa asiassa?
- Miten suhtautuu, jos syntymävanhemmat eivät halua lapsen osallistuvan sateenkaariperheille suunnattuun vertaistoimintaan tai sateenkaariväen Pride-tapahtumiin? (jos perhe aiemmin ollut aktiivisesti mukana sateenkaarevassa toiminnassa)

4. Sitoutua lapseen sekä edistää ennakoitavuutta ja jatkuvuutta lapsen elämässä

- Sijaisvanhempien tarvitsema verkosto: Miten lähipiiri suhtautuu siihen, että sateenkaari-ihmiset lapsiperheellistyvät? Entä sateenkaariperheiden sijaisvanhemmuuteen? Miten lähipiiri suhtautuu heidän vanhemmuuteensa/ perhehaaveisiin? Voiko lähipiiri hyväksyä lapsen laajennetun perheen käsityksen?
- Jos perhesuhteet ovat osittain tai kokonaan katkenneet, miten asiaa on käsitelty ja millaiset tukiverkostot perheellä on?

5. Tehdä yhteistyötä lapsen asioissa

- Millaisia kokemuksia on yhteistyöstä eri toimijoiden kanssa suhtautumisesta sateenkaari-ihmisiin ja sateenkaariperheisiin? (esim. varhaiskasvatus, koulu, terveydenhuolto)
- Jos kielteisiä kokemuksia, niin kuinka käsitelty asiaa?
- Kuinka yhteistyötä voisi edistää?

Tämä julkaisu on tuotettu osana Väriä perhehoitoon - sateenkaariperheet perhehoitajiksi 2018-2020 -hanketta, jonka tavoitteena on ollut edistää lastensuojelun perhehoidon resurssien kasvamista ja monipuolistumista kehittämällä perhehoidon prosessia paremmin perheiden monimuotoisuuden ja erityisesti sateenkaari-ihmiset huomioivaksi. Julkaisu on tarkoitettu PRIDE-valmentajien työn tueksi.